

РОЗВИТОК ІДЕЙ ПЕДАГОГІКИ МИРУ У ВІЙСЬКОВОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

О. Г. Марченко

к. пед. н., доц., доц. кафедри фундаментальних дисциплін Харківського університету імені Івана Кожедуба

Сучасна ситуація у світі взагалі та Україні зокрема характеризується нестабільністю, загостренням соціально-політичних проблем, які призводять до протистояння держав, збройних конфліктів, гібридних війн, що підвищує роль збройних сил у житті суспільства. Проте функції Збройних Сил України не обмежуються захистом суверенітету і територіальної цілісності держави. Військовослужбовці беруть участь у боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, надають допомогу населенню у проведенні аварійно-рятувальних робіт під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Спостерігається також розширення міжнародного військового співробітництва між Збройними Силами України та інших держав, зростання кількості міжнародних контактів, необхідність в успішному вирішенні завдань з реалізації міжнародних договорів і програм, миротворчих місій тощо. Окрім того, в силу дії геополітичних і економічних чинників у вищих військових навчальних закладах (за «Законом про освіту» також закладах вищої освіти (ЗВО) із специфічними умовами навчання) відчутно зросла кількість іноземних слухачів (Конго, Туркменістан, Китайська народна республіка), студентів (Конго, Індія, Єгипет). Як правило, молоді люди знаходять спільну мову, але трапляються міжособистісні конфлікти; іноді здобувачі освіти дозволяють собі некоректні висловлювання на адресу представників інших культур, мають труднощі в побудові ефективної взаємодії, не завжди дотримуються загальнолюдських моральних норм.

Тож, загострення зовнішньополітичної та внутрішньополітичної ситуації, розширення міжнародного співробітництва, зміна функцій армії в суспільстві — усі ці фактори потребують розвитку ідей педагогіки у військовому освітньому середовищі ЗВО із специфічними умовами навчання, що у свою чергу передбачає перегляд змісту, форм, методів підготовки військових кадрів.

Під військовим освітнім середовищем будемо розуміти систему взаємопов'язаних структурно-функціональних компонентів ЗВО із специфічними умовами навчання (кадрового, соціально-психологічного, навчально-методичного, інформаційного), підпорядкованих реалізації мети щодо забезпечення державного замовлення на підготовку компетентних військових фахівців до виконання професійних обов'язків в екстремальних умовах у мирний і воєнний період.

З'ясовано, що концептуальним підґрунтам педагогіки миру є гуманістичні філософські, психологічні, педагогічні ідеї. Так, філософія закладає ціннісно-світоглядну основу життєдіяльності поліетнічного та полікультурного соціуму, вивчає вплив об'єктивних і суб'єктивних факторів на можливість виникнення та попередження війн і збройних конфліктів, здійснює пошук шляхів мирного врегулювання міжнаціональних суперечностей. Предметом філософської науки є також формування та взаємоплив загальнолюдських і національних цінностей, визнання цінності життя та його збереження як основи проведення внутрішньої та зовнішньої політики держави, роль вселюдського в організації конструктивного полілогу представників різних культур.

На наш погляд, в основі філософської концепції педагогіки миру як принципу існування поліетнічного, полікультурного світу та людини в ньому лежить твердження: «*Homo sum et nihil humanum a me alienum puto*» («Я — людина та все людське мені не чуже»). Філософ М. Огар'єв з цього приводу писав, що все, що виходить з людської діяльності, підпадає під визначення людського або загальнолюдського: думки та почуття, свідомість, яка може проявлятися в мистецтві, науці, житті [1, с. 42–44].

Саме наявність загальнолюдського у представників різних етносів, культур, релігій, конфесій актуалізує думку філософа В. Соловйова про те, що в кожного народу є моральний обов'язок відносно інших народів і всього людства. Неприпустимими є «міжнародне людоїдство», «національний egoїзм», що виправдовується національною надією [2, с. 356–361].

Проблеми етнічної толерантності, культурного співіснування, міжнаціонального спілкування були та є у фокусі досліджень психологів і етнопсихологів. Так, у психології відома культурно-історична концепція розвитку особистості Л. Виготського. Етнопсихологи — автори теорій етногенезу Ю. Бромлей, Л. Гумільов, Б. Поршинєв, Е. Сміт, Г. Теджфел, Дж. Тернер вивчали особливості поліетнічного та полікультурного колективу, стратегію та тактику конструктивної поведінки суб'єкта процесу взаємодії з представниками інших національностей, особливості формування ментальності, національної самоідентифікації представників різних етносів, зокрема, українського етносу, культурно зумовлених особливостей комунікації, етикету [3; 4].

Актуальними в контексті розвитку ідей педагогіки миру є результати психологічних досліджень, що стосуються питань самовиховання особистості, розвитку її психофізіологічних можливостей, вироблення конструктивного стилю взаємодії суб'єктів діяльності, попередження та розв'язання конфліктних ситуацій у поліетнічній, полікультурній спільноті, формування толерантності як норми міжетнічної та міжкультурної взаємодії.

ємодії, прийняття особистістю адекватних рішень в умовах політичного напруження в суспільстві та усвідомлення відповіальності за їх наслідки.

Різні аспекти педагогіки миру вивчали науковці В. Біблер, А. Джуринський та інші.

Науковці формулюють такі положення педагогіки миру:

- 1) плюралізм, що передбачає про повагу й збереження культурного різноманіття;
- 2) рівність — підтримка рівних прав на освіту і виховання;
- 3) об'єднання — формування світогляду в дусі загальнонаціональних політичних, економічних і духовних цінностей.

Ці ідеї реалізуються шляхом залучення особистості до культури через толерантне сприйняття представника іншої культури, прийняття його; розуміння його менталітету та повагу до нього; солідарність і взаємодію, взаємозалежність, взаємний обмін здобутками національної культури як мета, найвища фаза та результат полікультурної комунікації [5].

Так, у школі діалогу культур В. Біблера педагогіка миру реалізуються через виховання духовної культури, що проявляється у взаємостосунках людей, особливо в комунікаціях між представниками різних культур; формування «людини культури», яка володіє діалогічною свідомістю, діалогічним мисленням, умінням працювати на рівні емоційного та інтелектуального піднесення, здатна до співпраці [6].

Ідеї педагогіки миру перемежовуються з основними положеннями полікультурної освіти, яка передбачає виховання людської гідності та високих моральних якостей (гуманізму, емпатії, підготовку до співіснування із соціальними групами різних рас, релігій, етносів, виховання толерантності, готовності до співробітництва).

Проблемами полікультурної освіти у військовому освітньому середовищі опікується Н. Арсеньєва, Т. Брик, О. Зеленська, О. Солодка. Визначено, що готовність до полікультурної комунікації забезпечується соціокультурною ідентифікацією особистості, розвиненими навичками соціального спілкування, позитивним ставленням до проявів багатогранності світової культури, засвоєною системою понять і уявлень про полікультурне середовище.

Зокрема, здатність сучасного військового професіонала до полікультурної взаємодії передбачає:

- сформованість гуманістичних загальнолюдських цінностей, високий рівень загальної культури;
- широкий світогляд, ерудицію, освіченість;
- здатність до кооперації з різними невоєнними структурами (державними, суспільними, професійними);
- уміння співпереживати, взаємодіяти з мирним населенням і нести відповіальність за свої дії;
- уміння застосовувати навички обмеженого насильства або не використовувати його зовсім [7; 8].

Виключно цінною у контексті дослідження є запропонована автором [9] модель полікультурного освітнього середовища навчального закладу як розвиваючої цілісності, структурні компоненти якої використовуються суб'єктами освітнього процесу для передачі та засвоєння гуманістичних загальнолюдських цінностей; толерантність і здатність до полілогу з представниками різних етносів, культур і конфесій.

Зазначена модель включає:

- 1) просторово-семантичний компонент (архітектурно-естетична організація життєвого простору суб'єктів освітнього простору, символічний простір закладу освіти);
- 2) змістово-методичний компонент (концепції навчання, виховання, навчальні плани, навчальні та робочі програми, форми і методи організації фахової освіти, науково-дослідницького простору);
- 3) комунікаційно-організаційний компонент (розділ ролей, цінності та установки суб'єктів освіти, комунікаційна сфера — стиль спілкування і викладання, організаційні умови — наявність творчих груп педагогів, педагогічних майстерень, майстер-класів тощо).

Погоджуючись з авторкою, вважаємо за необхідне додати до цієї моделі такі компоненти:

- 4) цільово-стратегічний компонент: соціальний запит на фахівця, готового до продуктивної взаємодії в поліетнічному, полікультурному світі, реалізація зовнішньої та внутрішньої політики держави, спрямованої на міжнародне співробітництво;

- 5) суб'єктний компонент: керівництво, офіцери курсової ланки, науково-педагогічні працівники, сержанти, курсанти.

Уточнимо особливості навчально-методичного забезпечення просторово-семантичного, змістово-методичного, комунікаційно-організаційного компонентів військового освітнього середовища у ЗВО із специфічними умовами навчання, що сприяє розвитку ідей педагогіки миру. На нашу думку, навчально-методичне забезпечення формування такого освітнього середовища передбачає, насамперед, високу культуру архітектурно-естетичної організації символічного простору ЗВО: навчальних корпусів, плацу, клубу, спортивного залу, спортивного майданчику тощо. У цьому зв'язку слід констатувати значні можливості для виховання курсантів, що полягають у належному оформленні музею бойової слави військової частини, народознавчих світлиць, як правило, розташованих у гуртожитках казарменного типу, різноманітному фонду навчальної та художньої

бібліотек. Зазначимо особливу роль військового оркестру, яку ми вбачаємо у виборі відповідного репертуару, який може включати музичні твори композиторів різних країн та наближати до курсантів надбання світової музичної культури. Адже традиційно військова музика, військові пісні мають неабияке значення в системі військових ритуалів.

Зрозуміло, що для реалізації змістовно-методичного компонента освітнього середовища значний потенціал мають соціально-гуманітарні навчальні дисципліни, зокрема філософія, культурологія, політологія, історія України, конфліктологія, військове навчання та виховання, психологія, педагогіка, іноземні мови. Прорівдна роль зазначених навчальних дисциплін обумовлена їх змістом, насыщеним загальнокультурною, етнокультурною інформацією, знаннями світових релігій, гуманістичними ідеями та цінностями. У цьому зв'язку зазначимо необхідність гуманітаризації як напрямку вдосконалення світової освіти, що має на меті посилення загальнокультурної складової і гуманітарного спрямування освіти. Гуманітаризація передбачає пріоритет гуманітарних навчальних дисциплін, підвищення їх питомої ваги, посилення гуманітарної складової викладання суспільних, загальнонаукових, військово-технічних навчальних дисциплін, інтеграцію змісту дисциплін на засадах гуманізму, єдності науково-природничої та гуманітарної освіти.

Зазначимо, що наразі є актуальним приведення до світових стандартів розподілу навчального часу за циклами професійної підготовки у ЗВО із специфічними умовами навчання. У діючих програмах підготовки військових фахівців передбачаються такі цикли навчальних дисциплін, як гуманітарні і соціально-економічні, природничо-математичні (фундаментальні), професійні (спеціальні), практичне навчання. При цьому розподіл навчального ресурсу за циклами підготовки розподіляється так: гуманітарні і соціально-економічні дисципліни — 20 %, природничо-математичні (фундаментальні) — 35 %, професійні (спеціальні) — 45 %. Такий розподіл часу не відповідає світовим стандартам. Так, за євроатлантичними стандартами, обсяг військових дисциплін у військово-навчальних закладах не перевищує 15 % від загальної кількості навчальних годин, а на гуманітарні дисципліни у військових коледжах відводиться до 55 % навчального часу на першому курсі, до 30 % — на другому, до 66 % — на третьому і до 70 % — на четвертому [10].

З метою посилення гуманітарної підготовки військовослужбовців на підставі рекомендацій Міністерства освіти і науки України, вимог Міністерства оборони України до гуманітарної і соціально-економічної складових підготовки офіцерів тактичної ланки навчальні плани мають передбачати обсяг часу на засвоєння відповідних навчальних дисциплін, що наведений в таблиці.

Таблиця
Академічне навантаження на навчальні дисципліни циклу гуманітарної і соціально-економічної підготовки офіцерів тактичної ланки

Назва дисципліни	Кількість академічних годин	Кредити
1	2	3
Історія України	72	2,0
Українська мова за професійним спрямуванням	72	2,0
Культурологія	54	1,5
Економічна теорія	1085	3,0
Філософія (філософія, релігієзнавство, логіка, етика і естетика)	162	4,5
Соціологія	72	2,0
Політологія	72	2,0
Правознавство (у тому числі основи військового законодавства та міжнародне гуманітарне право)	108	3,0
Психологія (у тому числі конфліктологія)	90	2,5
Педагогіка (у тому числі військове навчання та виховання)	90	2,5
Іноземна мова (у тому числі іноземна мова за професійним спрямуванням)	504	14,0
Історія війн та військового мистецтва	54	1,5
Безпека військової діяльності	36	1,0
Фізичне виховання, спеціальна фізична підготовка і спорт	306	8,5

Назва дисципліни	Кількість академічних годин	Кредити
1	2	3
Усього академічних годин/кредитів за цикл гуманітарної і соціально-економічної підготовки, у тому числі за рахунок обсягу часу нормативної частини ОПП	1782 1242	49,5 34,5

Окрім гуманітаризації як забезпечення пріоритету гуманітарних навчальних дисциплін, підвищення їх питомої ваги у структурі військової освіти, посилення загальнокультурної, гуманітарної спрямованості викладання суспільних, загальнонаукових, військових навчальних дисциплін, розвиток ідей педагогіки миру передбачає вивчення всіх дисциплін на основі гуманізму. Гуманістична спрямованість освіти забезпечує здатність співчувати іншому, відчувати його біль і горе, запобігати втратам серед мирного населення в сучасних війнах і локальних воєнних конфліктах, унаслідок здійснення терористичних актів.

Щодо методів, прийомів, форм організації освіти, що сприяють формуванню освітнього середовища у ЗВО із специфічними умовами навчання, то практика засвідчує ефективність використання інтерактивних педагогічних технологій, які забезпечують створення творчої атмосфери, культтивування інтересу до ініціатив та нововведень, створення соціокультурних умов, що сприяють розвитку творчої особистості, ініціювання та введення найбільш перспективних інновацій, продуктивних проектів [12].

Комуникаційно-організаційний компонент військового освітнього середовища у ЗВО із специфічними умовами навчання: національну ментальність суб'єктів освітньої діяльності, прояви управлінської, військово-корпоративної культури, людський фактор (просторова і соціальна щільність розміщення суб'єктів освітнього процесу та їх вплив на соціальну поведінку, наявність персонального й міжособистісного просторів у ЗВО із специфічними умовами навчання); особистий приклад командирів, їхня культура, досвід, спосіб життя, взаємовідносини; психологічний мікроклімат; особливості академічної групи (взводу) та інших колективів, з якими контактує курсант (наявність лідерів, ведених, осіб з девіантною поведінкою), реальне місце особистості у структурі своєї групи, залучення її до інших референтних груп, рівень захищеності від різноманітного роду посягань.

Щодо реалізації комуникаційно-організаційного компонента освітнього середовища зупинимось на розвитку в курсантів умінь адекватно орієнтуватися та діяти в ситуації спілкування, правильно розуміти інших людей, їхні взаємостосунки, прогнозувати міжособистісні події, ситуативну адаптивність і вільне володіння вербальними і невербальними засобами соціальної поведінки в умовах полікультурної взаємодії. Зазначимо, що важливим моментом в області професійних взаємовідносин військовослужбовців є запобігання агресії, націоналізму, ворожому ставленню до представників іншої культури.

Тож, на підставі проведеного аналізу наукових праць і практичного досвіду викладання у ЗВО із специфічними умовами навчання, під військовим освітнім середовищем, що сприяє розвитку ідей педагогіки миру, будемо розуміти розвиваючу цілісність, структурні компоненти якої можуть бути використані суб'єктами освітнього процесу для трансляції та засвоєння гуманістичних цінностей, знань полікультурного та країнознавчого характеру, формування вмінь міжкультурної комунікації, особистісних якостей, необхідних для життя та ефективної професійної діяльності в умовах поліетнічного, полікультурного соціуму (толерантності, емпатійності, комунікабельності, креативності, широті, доброзичливості, високої моральності, готовності до виконання конституційного та військового обов'язку). У цьому середовищі можна виокремити цільово-стратегічний, суб'єктний, просторово-семантичний, змістовно-методичний, комуникаційно-організаційний компоненти. Єдність цих компонентів забезпечує національно-патріотичне виховання майбутніх військових фахівців, трансляцію та засвоєння загальнолюдських гуманістичних цінностей, знань і умінь міжкультурної комунікації, особистісних якостей, необхідних для мирного співіснування, ефективної співпраці в умовах багатокультурного соціуму, солідарності, гуманної корисливості, відповідальності, шанування традицій і надбань Батьківщини.

Література

1. Огарев Н. П. Заметки и наброски // Избранные социально-политические и философские произведения : в 2 т. М. : Наука, 1956. Т. 2. 682 с.
2. Соловьев В. С. Нравственность и политика // Мир философии : книга для чтения. Ч. 2. Человек. Общество. Культура. М. : Политиздат, 1991. 624 с.
3. Фрейд З. Недовольство культурой. Психоанализ. Религия. Культура. М. : Ренессанс, 1992. 296 с.
4. Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка : навч. посіб. Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. 174 с.
5. Джуринский А. Н. Развитие образования в современном мире : учеб. пособ. М. : ВЛАДОС, 1999. 200 с.
6. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. К. : Академвидав, 2004. 352 с.

7. Арсен'єва Н. Б., Брик Т. О., Зеленська О. М. Засади суб'єктивно-діяльнісного підходу у підготовці майбутніх військових фахівців до професійної діяльності в умовах полікультурного середовища // Навчально-виховний процес: методика, досвід, проблеми : наук.-метод. зб. Харків : ХУПС імені Івана Кожедуба, 2014. № 3–4. С. 32–37.
8. Зеленська О. М. Формування полікультурної компетентності майбутніх офіцерів у процесі навчання у ВНЗ // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2010. Вип. 7. С. 115–120.
9. Николаєвська Р. М. Роль полікультурного освітнього збагаченого середовища в формуванні творчої особистості. URL : http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp4/vyhovanna/nikolaevska.pdf.
10. Калагін Ю. А. Гуманітаризація як напрямок вдосконалення військової освіти // Навчально-виховний процес: методика, досвід, проблеми: науково-методичний збірник. Харків : ХУПС ім. Івана Кожедуба, 2014. № 3–4 (129–130). С. 4–7.